

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

TBMM’NİN AÇILIŞININ 100. YILI:
OSMANLI’DAN CUMHURİYET’E
TÜRKİYE’DE DEMOKRASİ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

12-13 MART / MARCH 2020
EDİRNE
BİLDİRİLER

II. CİLT

YAYINA HAZIRLAYAN
UZM. NİLGÜN İNCE

ANKARA 2021

5846 sayılı kanuna göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları

Atatürk Araştırma Merkezi'ne aittir.

Osmanlı' dan Cumhuriyet' e Türkiye' de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu (2020: Edirne)

TBMM' nin açılışının 100. yılı: Osmanlı' dan Cumhuriyet' e Türkiye' de demokrasi uluslararası sempozyumu: bildiriler; Edirne, 12-13 Mart 2020/ yay. haz.: Nilgün İnce.__ Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2021.

2 c.: portre, karikatür, şkl., tbl.;24 cm.__ (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yayını no: 508)

ISBN: 978- 975- 17- 4959- 8 (tk.)

ISBN: 978- 975- 17- 4960- 4 (1.c.)

ISBN: 978- 975- 17- 4961- 1 (2.c.)

1. SİYASET VE YÖNETİM__TÜRKİYE__TARİHİ__KONGRELER, VB.

2. SİYASET VE YÖNETİM__TÜRKİYE__19.YÜZYIL__KONGRELER, VB.

3. SİYASET VE YÖNETİM__TÜRKİYE__20.YÜZYIL__KONGRELER, VB.

I. E.a. II. İnce, Nilgün, yay. haz. III. Seri

321.8

İnceleyenler : Prof.Dr. Zehra ASLAN
Doç.Dr. Nurten ÇETİN

KİTAP SATIŞI : ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu:24/6 Kızılay/ANKARA
Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel : 009 (0312) 285 55 12
Belgegeçer : 009 (0312) 285 65 73
e-posta : bilgi@atam.gov.tr
web : http://www.atam.gov.tr
e-mağaza : e-magaza.atam.gov.tr

* Bildiriler içinde geçen görüş ve bilgilerden bildiri sahipleri sorumludur.

ISBN : 978-975-17-4959-8 (TK.)
978-975-17-4960-4 (1.c.)
978-975-17-4961-1 (2.c.)

YAYIN NO : 508

BASKI SAYISI : 500 Adet

BASKI : Girişim Ajans Matbaa Tic. Ltd. Şti.
(0312) 384 22 23

1908 SEÇİMLERİNDE SEÇİM İTTİFAKLARI VE İTTİHAD-I ÂRÂ MESELESİ

Mesude SEZER ÖZDİLLİ*

ÖZET

Osmanlı ülkesinde çoğunluk İslam unsurda olduğu için herhangi bir belediye seçimi veya mebusan seçimi sonucunda da mebusların çoğunluğunun Müslüman olması beklenir. Ancak 1908 seçimlerinde özellikle İttihad ve Terakki Cemiyeti cenahında bu doğal sonucun gerçekleşmeyebileceği kaygısı bulunmaktadır. Osmanlı ülkesinde Tanzimat döneminden itibaren cemaatlere yönelik hazırlanan nizamnamelerle gayrimüslimler kendi cemaat işlerinin yürütülmesinde eskiden beri cemaat içi seçim geleneğine sahip olmuşlardır. Bir seçimden azami kazanç elde etmenin yollarını da çok önceden tespit etmiş olan gayrimüslimler, bu amaç için cemaat olarak birlikte hareket etmenin yollarını aramış ve oylarını bölmek adına bir blok olarak hareket etmeyi de öğrenmişlerdi. Aynı zamanda seçimler konusunda Ermeniler ile Rumlar müttefik hareket etme konusunda bazı girişimlerde de bulunmuşlardır.

1908 seçimlerinde Osmanlı Müslümanları adına seçime katılan bir diğer fırka Osmanlı Ahrar Fırkası idi. Ahrar Fırkası Prens Sabahaddin Bey'in "adem-i merkezîyetçi" görüşünün bu sıralardaki uzantısı konumundaydı. İttihatçı çevrelerde Ahrar Fırkası'nın adem-i merkezîyetçi görüşlerinin bundan menfaat bekleyen özellikle Rum Patrikhanesi'nin işine geldiği görüşü hakimdir. Bu nedenle Patrikhane'nin Ahrar Fırkası'na meylettiği ve aralarında bir menfaat birliği kurulduğu iddia edilir.

Cemiyet'in karşısında yer alan bloğun içinde farklı şekillerde seçim ittifakları kurulurken, İttihad ve Terakki Cemiyeti de Müslüman seçmenleri

* Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, mesude.ozdilli@adu.edu.tr

kendi adayları etrafında birleşmelerinin zorunluluğuna inandırmaya çalışmıştır. İttihatçılar genellikle Meşrutiyet idaresinin kahramanı olarak Cemiyet'in kutsiyeti vurgulamışlardır. Seçmenler için Meşrutiyet idaresinden memnuniyeti göstermenin yolunun Cemiyet'in adayları etrafında birleşmek olduğu iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1908 Seçimleri, Seçim İttifakı, İttihad-ı Ârâ

THE ELECTION ALLIANCES AND ISSUE OF "THE COMBINING VOTE" IN THE 1908 ELECTIONS

ABSTRACT

Since the majority in the Otoman country is Islamic, it is expected that the majority of the parliamentarians will be Muslims as a result of any municipal or parliamentary election. However, in the 1908 elections, there is concern that this natural result may not be realized especially by İttihad-Terakki Party. Non-Muslims have had a tradition of intra-congregation election in the conduct of their own congregation affairs with the regulations prepared for congregations since the Tanzimat period in the Ottoman country. Non-Muslims, who have already determined the methods to get the most winnings of a election, sought methods of acting together as a congregation for this purpose. They also learned to act as a block to avoid splitting their votes. At the same time, Armenians and Greeks made some attempts to act as allies about the elections.

Another party that participated in the election on behalf of the Ottoman Muslims in the 1908 elections was the Osmanlı Ahrar Party. The Ahrar Party was the extension of Prince Sabahaddin's "decentralization" ideas at that time. In the İttihadist circles, the idea was dominant that the decentralized ideas of the Ahrar Party served the benefit of the Greek Patriarchate who hoped benefit from it. For this reason, it was claimed that the Patriarchate tends to the Ahrar Party and a union of interests was established between them.

While election alliances are established in different ways within the block opposite the İttihad-Terakki Party, it has tried to convince Muslim voters that it is necessary to unite around their own candidates. İttihadists was emphasized that own Party's holiness as the hero of the Constitutional administration. They have been claimed that the method to show satisfaction about the Constitutional administration is to unite around the Party's candidates.

Key Words: 1908 Elections, The Election Alliances, The Combining Vote

GİRİŞ

II. Meşrutiyet döneminin ilk genel seçimi olan 1908 seçimleri “İntihab-ı Mebusan Kanunu”¹ ve bunun nasıl uygulanacağını gösteren Talimat’a göre yapılmıştır. İntihab-ı Mebusan Kanunu ise bazı yasaklar ve sınırlamalar getiriyordu. Mebus olmak için getirilen sınırlamalar Kanun-i Esasi’nin 68. maddesi² ve İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun 17. maddesinde³ ifade edilmiştir. Buna göre mebus seçilebilmek için; Osmanlı vatandaşı olmak, yabancı bir devletin hizmetinde bulunmamak, Türkçe bilmek, 30 yaşını bitirmiş olmak, seçimler sırasında kimsenin hizmetinde bulunmamak, iflas etmişse itibarını geri kazanmış olmak, medenî haklardan yoksun olmamak, yabancı devlet uyrukluğu iddiasında bulunmamak şartları aranıyordu.

Seçimler iki dereceli yapılmaktaydı. Birinci aşamada “müntehib-i evvel” denilen birinci seçmenler “müntehib-i sâni” denilen ikinci seçmenleri seçiyor, ikinci aşamada ise bu ikinci seçmenler mebusları seçiyordu. Bu durumda halk egemenliği meclise tam olarak yansımamaktaydı.

Mebus seçilmek için olduğu gibi seçmen olabilmek için de bazı şartlar vardı. Birinci seçmen olabilmek için; 25 yaşını bitirmiş olmak, yabancı bir devlet vatandaşı olmamak, medenî haklardan yoksun olmamak, geçici olarak bir ecnebinin hizmetinde bulunmamak, devlete az çok vergi vermek, iflas etmişse itibarını yeniden kazanmış olmak şartları aranıyordu.⁴

İkinci derece seçmen olabilmek için ise; Osmanlı vatandaşı olmak, medenî haklardan yoksun olmamak, bir ecnebinin hizmetinde olmamak, 25 yaşını

¹ İntihab-ı Mebusan Kanunu için bkz., Takvîm-i Vakâyi’, 15-20 Eylül 1324, no.1-5

² Kanun-i Esasi’nin 68. maddesi için bkz. Server Feridun, Anayasalar ve Siyasal Belgeler, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul 1962, s.20

³ İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun 17. maddesi için bkz. Takvîm-i Vakâyi’, 16 Eylül 1324, no.2

⁴ İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun 11. maddesi bkz. Takvîm-i Vakâyi’, R. 15 Eylül 1324 (M. 28 Eylül 1908), no.1, s.3-4

bitirmiş olmak, seçimler sırasında kimsenin hizmetinde bulunmamak, iflas etmişse itibarını yeniden kazanmış olmak şartları sözkonusuydu.⁵

İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre her 50 bin erkek nüfus için 1 mebus seçilecekti. Seçimler sancak birimine göre yapılmaktaydı. Her sancak bir seçim dairesi, her nahiye de bir seçim şubesi idi.⁶

Sancaklardan seçilecek mebus sayısının belirlenmesi için önce seçmen sayısının belirlenmesi gerekiyordu, bu ise nüfus defterlerine göre belirlenecekti. Nüfus defterleri ise mahalle ve köyler esas alınarak hazırlanacaktı. Bu defterleri hazırlanmasında köy veya mahallenin imamı, papazı, hahamı, muhtarı görev alacaktı. Defterler iki kısımdan oluşacaktı. Önce “esas defterler”, daha sonra ise “müntehip defterleri” oluşturulacaktı.

Esas defterlerin oluşturulması seçim işlemleri silsilesinin ilk adımını oluşturuyordu. Buna göre, mahallelerde imam, papaz, haham ve muhtarlar kendi mahallelerinde bulunan bütün erkek nüfusu bu defterlere kaydedeceklerdi. Bu defterlerdeki nüfusun sayısı ileride o bölgedeki mebus sayısını belirleyecekti. Esas defterler iki kısma ayrılacaktı. Birinci kısma 25 yaşını tamamlamamış olanlar, ikinci kısmına ise tamamlamış olanlar yazılacaktı. Ancak ikinci kısımdan 25 yaşını doldurup da vergi vermeyenler ve diğer seçme şartlarını taşımayanlar seçme hakkına sahip olamayacaklarından, ayrılacaklardı. Böylece ikinci kısımda kalanlardan yeni bir defter oluşturulacaktı ki buna da “müntehip defterleri” denilecekti. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 13. maddesine göre müntehip defterlerinin birer suretinin münasip yerlere asılarak teşhir edilmesi gerekiyordu. Bu yerler cami, kilise duvarları, karakollar, istasyonlar, caddeler, iskeleler gibi umuma açık yerler olacaktı. Bundaki amaç bu listelerde bir yolsuzluk, haksızlık varsa bunun görülerek itiraz edilebilmesi ve düzeltilebilmesi idi.⁷ Bu şekilde yapılacak

⁵ İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 22. maddesi için bkz. Takvîm-i Vakâyi', R. 16 Eylül 1324 (M. 29 Eylül 1908), no.2, s.3

⁶ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1989, C III, s.166

⁷ Bkz., “İntihâb-ı Mebûsân Hakkında 2: İntihâb İçin Muktezâ Esâslar”, Şûrâ-yı Ümmet, R. 28 Teşrîn-i evvel 1324, no.36-140

itirazlar yazılı bir şekilde, kazalarda seçim işlemlerini yürütmek ve denetlemek için kurulan, heyet-i teftişiyeye iletilecek ve burada tahkikatı yapılacaktır.

İki dereceli bu sisteme göre her 500 müntehib-i evvelin 1 müntehib-i sani seçmesi gerekliydi. İlk önce müntehib-i sani seçimleri yapılacaktır. Müntehib-i sani seçimleri kaza ve nahiye merkezlerinde yapılacaktır. Birinci seçmenler seçim dairesinden kaç ikinci seçmen çıkması gerekiyorsa o sayı kadar ismi oy pusulasına yazabilecekti. O seçim dairesinde oy verme işlemi bittikten sonra sandık kurulunca sandık açılacak ve sayım yapılacaktır. En çok oy alanlar ikinci seçmen olarak belirlenecekti. Daha sonra kaza teftiş heyeti bu ikinci seçmenlere mebus seçiminin yeri ve zamanını bildirecek ve oy verebilecekleri mebus aday listesini ve oy pusulasını verecekti.

Belirlenen ve gazetelerde de ilan edilen yer ve zamanda mebus seçimleri yapılacaktır. İkinci seçmenler de oy pusulalarına o sancaktan çıkması gereken mebus sayısı kadar isim yazabilecekti. Oy sandıkları heyet-i teftişiyenin denetiminde açılacak, oylar sayılacak ve en son oyların sancak merkezlerinde toplanmasıyla mebus seçilenler belirlenmiş olacaktı, kazanan mebuslara mazbataları verilecekti.

Seçimler ülkenin her yerinde aynı günde bitirilemediğinden bazı bölgelerdeki seçim sonuçları diğer bölgelerde tedbir alınmasına yol açıyordu.⁸ 1908 seçimleri yaklaşık dört buçuk ay sürmüştür. Meclis-i Mebusan 17 Aralık 1908'de açıldığında hala mecliste hazır bulunmayan, İstanbul'a gelemeyen mebuslar vardı.

Seçim nisbî değildi. Bu durum da gayrimüslimlerin etnik esasları savunarak nüfusları nispetinde temsil istemesine ortam hazırlıyordu. Rum ve Ermeniler ayrıca eski istibdad döneminde yapılan mülkî bölümlenmenin hala

⁸ Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Yay., Ankara 1995, s.124

korunduğunu, bu şekilde seçim dairelerinin azınlıkların aleyhine düzenlendiğini iddia ediyorlardı.⁹

Gayrimüslim Cemaatlerin Kurduğu İttifaklar:

Osmanlı ülkesinde Tanzimat döneminden itibaren cemaatlere yönelik hazırlanan nizamnamelerle¹⁰ gayrimüslimler kendi cemaat işlerinin yürütülmesinde eskiden beri bir özerkliğe, ayrıcalıklara ve cemaat içi seçim geleneğine sahip olmuşlardır. Gayrimüslim cemaatlerin yönetimiyle ilgili hazırlanan nizamnamelerle, cemaatlerdeki ruhanî meclislerin dışında bir de cemaatlere daha laik bir nitelik kazandıran umumî meclisler kurulmaktaydı ve cemaatlerin yönetimi ile ilgili görev yapacak bu meclislerin oluşturulmasında seçim ilkesine yer verilmekteydi.¹¹ Sözkonusu meclislerin üyelerinin seçimini yapagelen gayrimüslimler yönetime katılma konusunda Müslümanlara göre daha fazla deneyim kazanmışlardı. Bir seçimden azami kazanç elde etmenin yollarını da çok önceden tespit etmiş olan gayrimüslim ahali, bu amaç için cemaat olarak birlikte hareket etmenin yollarını aramış ve oylarını bölmek adına bir blok olarak hareket etmeyi de öğrenmişlerdi.

Osmanlı ülkesinde çoğunluk İslam unsurda olduğu için herhangi bir belediye seçimi veya mebusan seçimi sonucunda da mebusların çoğunluğunun Müslüman olması beklenir. Ancak 1908 seçimlerinde özellikle Cemiyet cenahında bu doğal sonucun gerçekleşmeyebileceği kaygısı bulunmaktadır.

1908 seçimleri sırasında İttihad ve Terakki Cemiyeti öncelikle azınlık cemaatlerle uzlaşma yollarını aramıştır. Rum ve Ermenilerle adaylar konusunda uzlaşarak seçimlerin kendi isteklerine uygun bir şekilde geçmesini isteyen Cemiyet'in bu doğrultuda Rum Patrikhanesi ile bazı görüşmeler yaptığı görülmektedir. 24 Ekim 1908'de Cemiyet'ten Muhtar Bey, Binbaşı Hasan Bey

⁹ “Bâb-ı Âlî ve Rum Patriği”, Tanin, R. 12 Teşrin-i evvel 1324, no.86; “Rumlar ve Patrikhâne”, Tanin, R. 24 Teşrin-i evvel 1324, no.96

¹⁰ Bu nizamnameler için bkz. Düstûr, I. Tertib, C II, s.903-975

¹¹ Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, Risale Yay., İstanbul 1996, s.117

ve reji memurlarından Orfanidis Efendi bu amaçla patriği ziyaret etmiştir.¹² Patrikle görüşen heyet cemaatlerin istediği gibi nüfuslarıyla orantılı bir şekilde temsil edilecekleri teminatını verince uzlaşa sağlanmış, patrik de ayrıntıları belirlemek için iki kişiyi hükumete göndermiştir. Ancak bunların hükumet yerine Cemiyet ile görüşmesi Patrikhane'yi rahatsız edecektir. Çünkü hükumet yerine Cemiyet ile görüşmek, eskiden beri Bab-ı Ali nezdinde görüşmeler yapan patriğin artık bir siyasal parti ile muhatap tutulması anlamına geliyordu ve bu durum patriğin itibarını sarsıyordu. Bu nedenle görüşmelerden sonuç çıkmayacaktır.¹³

Patrik Yuvahim Efendi bundan kısa bir süre sonra Ermeni cemaati ile anlaşarak İstanbul seçimlerinde ortak bir cephe oluşturmaya karar verirler ve ortak isteklerini hükumete iletirler. Buna göre Rumlar 40, Ermeniler ise 20 mebusluk istiyorlardı. Dahiliye Nazırı Hakkı Bey ise istenilen mebus sayısının gerçek nüfusa oranla çok orantısız ve fazla olduğunu dile getirerek istekleri reddetti. Ancak yine de ortamı teskinleştirmek için seçimlerde azınlıkların haklarına saygı gösterileceği garantisini verdi.¹⁴

İstanbul'da müntehib-i sani seçimlerinin ardından asıl mebus seçimlerine geçildiği sıralarda, İttihad ve Terakki Cemiyeti İstanbul'da 70-80 bin civarında erkek Rum nüfus bulunduğu için bu nispette Rumlardan 2 mebus çıkarmayı vaad ettiklerini, ama Patrikhane'nin pazarlığa girişerek 3 mebus için ısrar ettiğini, bu isteğin de Cemiyet tarafından reddedildiğini, bunun üzerine Patrikhane'nin aralarındaki itilafı bozarak kendi başına hareket etme kararı aldığını dile getirir. Cemiyet Patrikhane'nin neye güvenerek bu kararı aldığını irdelemeye başlar. İstanbul'da Rum müntehib-i sanilerin sayısı gayet az olduğu halde Patrikhane'nin bu hareketi delilik olsa gerekti. Cemiyet Patrikhane'nin bu cesaretini bir taraftan kendileriyle birleşecek Müslümanlar bulmalarına, diğer taraftan da Müslüman müntehib-i saniler arasında kurmaya çalıştıkları nifaktan faydalanabileceklerini

¹² "İttihâd ve Terakki Cemiyetinin Rum Patrikhânesine Beyânâtı", Sabah, R. 12 Teşrîn-i evvel 1324, no.6856

¹³ Feroz Ahmad, "İttihatçıların Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle İlişkileri (1908-1914)", İttihatçılıktan Kemalizme, Çev.: Fatmagül Berktaş, İstanbul 1985, s.127

¹⁴ a.g.m., s.128

anlamış olmalarına bağlar. Hatta bu sebeple Rumca gazetelerde birkaç gündür bazı Müslüman adayların da isminin geçtiğine, Rumların bunlarla birleştiği, bunlar için oy verileceği söylentilerinin çıktığına dikkat çekilir. Adı geçen Müslüman mebus adaylarının mebus olabilmek için Patrikhane'ye iltihak ettikleri, kendilerinde kuvvet görmeye başlayınca yüzlerindeki maskeyi atıp, Patrikhane ile ittifaklarını açıkça söylemeye bile cüret etmeye başladıkları iddia edilir.¹⁵ Tanin'in Rum Proiya Gazetesi'ne dayanarak öne sürdüğü iddiasına göre, Patrikhane sadr-ı esbak Ferid Paşa veya onun biraderi Süreyya Bey'i Yanya vilayetince mebus yaptırmak için de çalışmakta, bu kişilere oy verilmesini resmen Rum ahalisine tavsiye etmekteydi.¹⁶

Rumların İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin istediği doğrultuda, kavmiyet farklılıklarını bir tarafa atarak hareket etmeyecekleri ortadadır. Bu seçimlerde Rumların sesi haline gelmiş olan Proodos Gazetesi, seçimde kavmiyet esasını güderek sandık başına gideceklerini açıkça dile getirir. Proodos Cemiyet'e itirazlarını dile getirirken, tek başına Rumların siyasî haklarını dile getirmekten ziyade tezlerini Rumlarla birlikte Ermeni, Musevi, Arnavut azınlığa da dayandırma yoluna gider. Rumlarla birlikte onların da siyasî haklarını savunduğu izlenimini uyandırır ve diğer azınlıklar gibi isteklerinin sadece mecliste nüfuslarına orantılı olarak mebus elde etmek olduğunu belirtir.¹⁷

Yine Proodos Gazetesi'nin verdiği bir habere göre, Ermeni Patrikhanesi namına hareket eden bir komisyon 29 Ekim 1908'de Rum Patrikhanesi'ne giderek seçimler konusunda Ermeniler ile Rumların müttefiken hareket etmeleri için bazı tekliflerde bulunmuştur. Bu komisyon Rumlar gibi Ermenilerin de seçimlerin milliyet esası üzerine yapılması için çalışacakları gerektiğini bildirmiştir.¹⁸

¹⁵ Hüseyin Cahid, "Siyâsiyât: İstanbul İntihâbâtı Başlıyor", Tanin, R. 25 Teşrîn-i sâni 1324, no.128

¹⁶ "Mesâil-i Mühimme-i Dâhiliye: Rum Matbûâtı", Tanin, R. 28 Teşrîn-i evvel 1324, no.100

¹⁷ Proodos'tan aktaran Tanin, "Rum Matbûâtı", R. 19 Teşrîn-i evvel 1324, no.91

¹⁸ Proodos'tan aktaran, "Mebûs İntihâbı", İkdâm, R. 17 Teşrîn-i evvel 1324, no. 5183

Cemiyet ile yaptıkları görüşmelerden beklediği sonucu elde edemeyen Rumların bundan sonra çeşitli nümayişler yaptıklarını görüyoruz. Rumların 1908 seçimlerinde yaptıkları en büyük nümayiş İstanbul'da, 6. seçim dairesi olan Beyoğlu'nda olmuştur. Buradaki seçimlerde heyet-i teftişiyenin mükerrer oyları ve vergi ve yaş şartını sağlamayanların oy kullanmasını engellemek için Rumlardan oy kullanmadan önce nüfus tezkeresi istemesi Rumların gösterilerinin temel sebebini oluşturur. Bölgedeki Rumlar büyük bir kabile oluşturarak ellerinde bayraklarla Beyoğlu'nda nümayişe başlamışlar ve kısa sürede olaylar büyümüştür.¹⁹ Yapılan görüşmelerin sonuca ulaşmaması üzerine ancak alınan askerî önlemlerle nümayiş kontrol altına alınmıştır.²⁰

Rumlar bütün tepkilerine, itirazlarına rağmen uzlaşmadıkları veya seçimi boykot ettikleri takdirde belki de hiçbir mebus çıkaramayacaklarının farkına vararak nihayetinde Cemiyet ile uzlaşma kararı aldılar. İstanbul'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aday listesine Konstantin Konstanidi ve Kozmide Efendiler eklendi.²¹ Böylece Rumlar seçimlere ve sonrası seçim şenliklerine katılma kararı aldılar. Rumların ve Patrikhane'nin en sonunda almış olduğu bu anlaşma kararı İttihatçı basında memnuniyetle karşılanmıştır. Tanin bütün olan bitenden sonra artık "birisi için bayram olanın diğeri için matem olmayacağı" bir sonuca ulaşıldığını ilan eder.²²

Taşradaki bazı seçimlerde ise azınlıkların pek de umduklarını bulamadıkları görülür. Konya, Adana, Beyrut, Şam, Halep gibi vilayetler bunlardandır. Buralarda Hristiyan ahali nüfuslarına nispetle daha az mebus çıkarabildikleri fikrindedirler. Onlara göre bu durumun sorumlusu Türklerdi. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı memurları intihap teşkilatını öyle tertip etmişlerdi ki herhangi bir yerde Hristiyanların çoğunluğu elde etmesi imkansızdır. İddialarına göre, Hristiyan müntehib-i evvellerin Hristiyan müntehib-i sani çıkarmaması için intihap memurları Hristiyan köy ve mahalleleri birkaç kısma ayırarak her birini

¹⁹ "Dünkü Beyoğlu Vak'ası", Şûrâ-yı Ümmet, R. 9 Teşrîn-i sâni 1324, no.48-140

²⁰ "Rumların Dünkü Nümâyişi", Şûrâ-yı Ümmet, R. 10 Teşrîn-i sâni 1324, no.49-140

²¹ Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s.107

²² Hüseyin Cahid, "Siyâsiyât: Bir İtilâf-ı Mes'ûd", Tanin, R. 12 Teşrîn-i sâni 1324, no.115

civardaki İslam köyleri veya mahallelerine bağlamışlar, böylece oralardaki İslamlar zaten büyük bir çoğunluk oluşturduğundan seçilen müntehib-i saniler de İslam olmuştur. Hatta yine iddialarına göre, bazı mahallerde Türkler Hristiyanları katliam vs. ile tehdit ettiklerinden Hristiyanlar oy vermekten çekiniyorlardı. İkdâm'a göre ise, buralarda Hristiyanları seçimlerde birlikte hareket etmekten men eden başka hususlar vardır. Örneğin Rumlar ile Ermeniler, Suriye Ermenileri, Suriye Marunileri, Musevi Marunileri arasında nifak ve rekabet olduğundan bunlar diğerine destek vermiyorlardı. Hatta bunların bir kısmı aynı dinden olduğu halde cins, mezhep, ırk farklarından dolayı birbirlerine sıcak bakmıyorlardı. Hristiyanların buralardaki başarısızlığının bir diğer sebebi ise bunların şimdiye kadar askerî hizmet yapmamalarıdır. Çünkü bunların muhtarları veya kilise heyetleri, askerlik karşılığı verilen bedellerin miktarını azaltmak için Hristiyan ahalinin tam sayısını hükumete bildirmezlerdi. Zaten o dönem için pek de bir nüfus kaydı olmadığından bunların tam sayısını hükumetin bilme ihtimali de yoktu. Seçim işlemleri onların verdiği bu kayıtlara göre yapıldığından bu resmî nüfus kayıtlarına göre buralarda Hristiyanların istedikleri mebusa ulaşması da mümkün değildi.²³

Bazen Rumların özellikle de taşrada kendileriyle seçim ittifakı yapmayan veya seçimlerde kendi menfaatlerine uymayan eğilimler gösteren diğer etnik unsurlar ile çatıştığı da görülür. Tanin Çatalca'da böyle bir olaydan bahseder. Biri Bulgar, diğeri Rum olan Çanakça ve Kestane köyleri arasında yine bu intihabat meselesinden dolayı meydana gelen bir çatışmanın bir müfreze askerle bastırıldığı, seçim zamanında Bulgarların kendilerinden ziyade Türklere eğilim göstermesine kızan Rumların Bulgar köylülerine hücum ettiği iddia edilir.²⁴

Benzer bir durum da Serfiçe sancağında yaşanmıştır. Tanin'in kendilerine ulaşan bir mektuptan hareketle verdiği habere göre, Serfiçe sancağını teşkil eden altı kazada 50 bine yakın Müslüman erkek, 4-5 bin Rum ve 10 bin kadar Ulah bulunmaktaydı ve Ulahlar kendilerinden mebus çıkaramayacaklarını anlamaları

²³ "Türkiyede İntihâbât", İkdâm, R. 19 Teşrîn-i sâni 1324, no.5216

²⁴ "İstanbul İntihâbâtı", Tanin, R. 22 Teşrîn-i evvel 1324, no.94

ve Rum milletinden öteden beri Rumlaştırmak için pek çok baskı ve zulme uğradıkları için oylarını Müslümanların lehine vermeye meyletmişlerdi. Rumlar Ulahları iyilikle kendi taraflarına çekemeyince metropolitlerin ruhani baskısı ve eşkiyalık yoluyla Ulahları tehdide başlamışlardır. Sancaktan seçilecek 2 mebusun her ikisinin Rum olması, adaylardan Kozaneli Koçoderis ve Krebineli Yorgi Boşo Efendilerden başka hiç kimseye oy verilmemesi için uğraşmışlar, hatta aday olarak yazılan Kozaneli tüccarlardan Koço Mihal Efendi'yi tehdit ederek adaylığını geri almaya mecbur etmişlerdir.²⁵

1908 seçimlerinde Ermeni cemaati ile ilişkilerin Rumlara göre daha yumuşak seyrettiği söylenebilir. İttihatçılar seçimlerde Rumlara nazaran Ermeni cemaatiyle daha kolay uzlaşma sağlayabilmişlerdir. Ancak burada yönetimi elinde tutan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Ermeni Patrikhanesi'nden çok Taşnakları Ermenilerin temsilcisi olarak gördüğünü söylemek gerekir. Zira Taşnaklar 1908 Devrimi'nden önce açıkça istibdad yönetimine karşı durarak İttihatçıları desteklemişti. Ayrıca Taşnaklar da Cemiyet ile işbirliği yaparak görüşme ve uzlaşma yoluyla hedeflerine varmak istiyorlardı.²⁶ Ancak bu uzlaşma Taşnaklar tarafından 1890'da kurulmuş olan "Taşnaksütyun Cemiyeti" nin seçimlere doğru kendi seçim programını ilan etmesine engel olmamıştır.²⁷

Bu arada Ermeni Patrikhanesi'nin kontrolünde seçimlere katılmak üzere "Meşrutiyet-i Osmaniye Ermeni Cemiyeti" isminde bir başka Ermeni cemiyeti de kurulmuştur. Cemiyet seçim komitesi kurarak bir seçim beyannamesi de hazırlamıştır.²⁸ Söz konusu intihap komitesinin seçimlerde aday gösterilecek

²⁵ "İntihâbât Meselesi ve Rumlar", Tanin, R. 24 Teşrin-i evvel 1324, no.96

²⁶ Feroz Ahmad, Dankwart A. Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., C IV-V (1975-1976), s.254-255

²⁷ Hüseyin Cahid, "Siyasiyat: Taşnaksütyun Fırkasının Programı", Tanin, R. 22 Teşrin-i evvel 1324, no.94; "Taşnaksütyun Cemiyetinin İntihâb Programı", İkdâm, R. 18 Eylül 1324, no.5156

²⁸ "Meclis-i Mebûsânda Ermeni Vatandaşlarımızın Ta'kib Edeceği Meslek – Siyâsî Program", Hukûk-u Umûmiye, R. 10 Teşrin-i evvel 1324, no.38

Ermeni mebus sayısı ve isimleri ile ilgili Ermeni cemaatinin ittifakını sağlamak amacıyla toplantılar yaptığı görülmektedir.²⁹

Genellikle aralarında Rumlara nispetle daha yumuşak bir hava esmesine rağmen Ermeniler ile Cemiyet arasında bazı anlaşmazlıklar da sözkonusu olmuştur. Ermenilerin İstanbul'da Zöhrab Efendi ve İzmir'de Ispartalizade İstefan Efendi'yi mebus seçtirme gayretlerinin Cemiyet ile aralarında bazı gerginliklere sebep olduğu görülmektedir. Ancak Cemiyet'in her iki aday konusunda da uzlaşmacı tavır içine girmesi sorunun büyümemesine neden olmuştur. İstanbul'da Ermenilerin adayı Zöhrab Efendi'nin Rus uyruklu olması, Rusya'ya bağlı olmadığına dair bir vesika gösterememesi biraz kafaları karıştırmıştır.³⁰ Ancak Ermeniler Zöhrab Efendi'nin adaylığında ısrar etmişler; bu arada Rumlar gibi yürüyüşler yapmayan, karışıklık çıkarmayan, hatta şikayette bile bulunmayan Ermenilerin bu şekilde cezalandırıldığını iddia etmiş ve burada biraz da anlayış beklemişlerdir.³¹ Zira Rumlardan farklı olarak Ermeniler seçimlerde dağınık hareket ettiklerinden ve bu durumda pek mebus çıkaramayacaklarından Cemiyet ile anlaşma yollarını aramışlardır. Çünkü ancak Cemiyet ile anlaştıkları, Müslüman seçmenlerin de desteğini alabildikleri takdirde istedikleri sayıya yakın mebus çıkarabileceklerdi. Bir süre sonra da İttihatçılar itirazlarını sürdürmemişler ve Zöhrab Efendi'nin adaylığını kabul etmişlerdir.³²

İzmir'de de önceden liste dışı kalan Rum Karolide Efendi, Rumların eylemleri sonucu son sıradan listeye alınınca, bu sefer de Ermeni aday Ispartalizade İstefan Efendi liste dışı kalmıştı.³³ Ermeniler de buna itiraz etmişler ve eylemlere başlamışlardır. Ermeni metropolitliği temsilcileri ve Ermeni cemaati ileri gelenlerinden bazılarının vali paşa ile görüşmelerinin ardından hava yumuşamıştır. Hizmet'te, hamiyet ve sadakatinden emin olunan ve devr-i

²⁹ "Meclis-i Mebûsânda Ermeni A'zâlar", İkdâm, R. 14 Eylül 1324, no.5152

³⁰ "Zöhrab Efendi Mebûs Olabilir mi?", Hukûk-u Umûmiye, R. 3 Teşrin-i sâni 1324, no.62

³¹ "Türk Siyâsiyâtı ve İstanbul İntihâbâtı", İkdâm, R. 2 Kânûn-i evvel 1324, no.5229

³² Akşin, a.g.e., s.107

³³ Adayların aldıkları oyların dökümü için bkz., İttihâd, R. 31 Teşrin-i evvel 1324, no.27

istibdadda türlü türlü zulme uğrayan Ermeni vatandaşlarımıza kardeşçe bir yaklaşım göstermek için bir İslam mebusunun nezakaten istifa etmesiyle İstefan Efendi'ye yer açılması fikri ortaya atıldıktan sonra³⁴, Cemiyet burada da uzlaşmacı yaklaşarak, 184 oyla beşinci sıradan mebus seçilen Taşlızade Bey'i³⁵ mebusluktan istifa ettirdi ve yerine İspartalızade İstefan Efendi'yi mebus seçtirdi ve bu şekilde bir uzlaşma sağlandı.³⁶

Ahrar Fırkası Faktörü

1908 seçimlerinde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin karşısında yer alan azınlık cemiyetlerinin dışında önemli bir de Müslüman muhalif fırka vardı. Her ne kadar Müslümanlar tarafından kurulmuş ilk muhalif fırka olarak "Fedakârân-ı Millet Cemiyeti" görünse de, bu cemiyet 1908 seçimlerine ilgisiz kalmış ve katılmamıştır. Bu nedenle ondan kısa bir süre sonra 14 Eylül 1908'de İstanbul'da kurulmuş olan Osmanlı Ahrar Fırkası'nın bu seçimlerde İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı örgütlenebilmiş ilk siyasî parti olduğu söylenebilir. Ahrar Fırkası Prens Sabahaddin Bey'in "adem-i merkeziyetçi" görüşünün bu sıralardaki uzantısı konumundaydı. Zaten cemiyet Prens Sabahaddin'e yakınlığıyla biliniyordu.³⁷

İttihatçılar ise adem-i merkeziyetçiliği imparatorluğu parçalayabilecek bir ideoloji olarak görüyorlardı. İttihatçılar arasında Ahrar'ın adem-i merkeziyetçiliği savunan görüşlerinin özellikle Rum Patrikhanesi'nin işine geldiğinden Patrikhane ile Ahrar'ın arasında seçimlerde bir uzlaşma olduğu kanısı vardır. Ahrar Fırkası'nın savunduğu adem-i merkeziyet prensibinin Midilli, Sakız gibi adaların hep birer Girit haline gelmesi anlamına geldiği, bunlardan menfaat bekleyen Patrikhane'nin de Ahrar Fırkası'na meylettiği, aralarında bir menfaat birliği kurulduğu ve bu ittifadın neticesi olarak Rumların aday olmak üzere

³⁴ "Şu'ûnât-ı Mahalliye", Hizmet, R. 3 Teşrîn-i sâni 1324, no.2499

³⁵ Bkz. "İzmir Mebûsları", İttihâd, R. 2 Teşrîn-i sâni 1324, no.29

³⁶ Ahenk, R. 16 Teşrîn-i sâni 1324, no.3765

³⁷ Tanık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1984, C I, s.175-204

Sabahaddin Bey, Fazlı Bey, Ali Kemal Bey'in gösterildiği iddia edilir.³⁸ Rum gazetelerinde, özellikle de Proodos'ta o sıralarda Patrikhane'nin uyuştugu, oy verilmesini tavsiye ettiği bu Müslüman adayların isimleri geçerken Sabahaddin Bey ve Ahrar'ın bu haberlere yönelik hiçbir itirazda bulunmayıp, haberleri düzelttirme yoluna gitmemesine dikkat çekilir.³⁹

Osmanlı Ahrar Fırkası'nın savunduğu adem-i merkezîyetçilik fikrinin Osmanlı azınlıklarına çekici geldiği ortadadır. Bu nedenle azınlıklar arasında Ahrar Fırkası'na karşı bir sempati vardı. Fakat azınlık cemiyet ve patrikhaneleri bu seçimlerde Ahrar Fırkası'nın bir şansının olmadığına da farkındaydı. İttihad ve Terakki Cemiyeti en başından seçimin galibi gibi görünüyordu. Kendi başlarına kurdukları siyasî cemiyetlerle seçimlerde azami başarı elde edilemeyeceğini düşünen Osmanlı azınlık cemiyetleri kendi adaylarını daha çok İttihad ve Terakki Cemiyeti listelerinden olmak üzere, yerine göre de muhalif Ahrar Fırkası listesinden meclise sokmanın hesabındadırlar. Azınlık cemiyetleri bu şekilde daha fazla mebus sayısına sahip olabilmek için iki taraf ile ilişkilerini dengede tutmanın daha akıllıca olduğunu düşünüyorlardı. Yani Osmanlı azınlık cemiyetleri seçimlerde Cemiyet ile Ahrar arasında bir denge kurup, bu durumdan en fazla siyasî kazancı elde etmenin yolunu tutmuşlardı.

Ahrarcılar da azınlıkların desteğini almanın en azından İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin siyasî gücünün zayıflatılması açısından önemli olduğunu düşünüyordu. Bu amaçla Rum patriği Yuvahim Efendi ile Ahrarcılar bir görüşme de gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmede karşılıklı olarak işbirliği yönünde karar alındıysa da, patrik daha sonra partiler üstü kalabilmek ve de denge gücünü kaybetmemek için bir siyasî parti ile işbirliğine girmenin doğru olmayacağı, tarafsızlığın kendileri için daha doğru olacağı yönünde görüş bildirmiştir.⁴⁰ Ancak yine Ahrar'ın aday listesinde Rum adayların bulunması ve buna karşılık Rum

³⁸ Hüseyin Cahid, "Siyâsiyât: İntihâbât Entrikaları", Tanin, R. 26 Teşrin-i sâni 1324, no.129

³⁹ Hüseyin Cahid, "Siyâsiyât: Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkezîyet Hakkında", Tanin, R. 24 Şubat 1324, no.217

⁴⁰ Feroz Ahmad, a.g.m., s.130

yayın organlarında Ahrarcı mebuslardan övgüyle bahsedilmesi kendiliğinden oluşan ittifakın bir göstergesidir.

Tanin, buna dayanarak Ahrar Fırkası'nın seçimlerde Rum Patrikhanesi ile birleştiğini, Ahrar'ın Patrikhane'ye, hükümet içinde hükümet demek olan Patrikhane imtiyazlarını koruyacağına dair söz verdiğini, buna karşılık Patrikhane'nin de Rum müntehib-i sanilere Sabahaddin, Ali Kemal Bey ve Fazlı Bey'i seçmelerini emretmeyi vaad ettiğini, bu yolla seçimlerde İttihad ve Terakki'ye karşı galibiyet elde etmeyi umduklarını yazar.⁴¹

Bir taraftan da İttihatçı basının Ahrar Fırkası'na yakın yayın organlarını hedef aldığını görmekteyiz. Bu noktada özellikle de İkdâm Gazetesi'ni hedef tahtasında koydukları söylenebilir. Tanin İkdâm'ı vatanperver olmamakla suçlar. Ayrıca Tanin, Türklerin aleyhindeki neşriyatlarıyla hem Rum vatandaşlarımızı zehirleyen hem de Müslümanların millî hislerini tahrik ederek anasır-ı Osmaniye arasında nifak çıkarmak isteyen Proodos Gazetesi'nin görünüşte bir Yunanlı müdürün elinde bulunduğu halde, gerçekte ise Türk oğlu Türk bulunan İkdâm sahibi Ahmed Cevdet Bey'in sermayesiyle çıktığını iddia ederek, İkdâm'a ciddi bir suçlama yöneltir. Hatta İkdâm'ın yazarlarının Proodos'un artık İkdâm matbaasında basılmadığı, matbaadan çıkarıldığı yönündeki itirazlarına yönelik olarak Tanin, kastettikleri şeyin zaten Proodos'un İkdâm matbaasında basılması olmadığını, Proodos hangi matbaada basılırsa basılsın sermayesinin İkdâm sahibi Cevdet Bey'de olduğu gerçeğinin değişmeyeceğini tekrar belirtir. Aslında ise Türkler aleyhindeki neşriyatıyla çok rağbet görmeye başlayan Proodos'un daha süratli bir makinede basılması zorunluluğu ortaya çıktığından Selanik matbaasına getirildiğini iddia eden Tanin, İkdâm'ı halkı aldatmaya çalışmakla suçlar.⁴²

İttihad-ı Ârânın Belirleyiciliği:

Çoğunluğu İslam olan bir ülkede yapılacak herhangi bir seçimde ağırlıklı olarak Müslüman mebusların seçilmesi beklenir. Ancak Osmanlı Devleti'nde

⁴¹ Hüseyin Cahid, "Siyâsiyât: İntihâbât Entrikaları", Tanin, R. 26 Teşrin-i sâni 1324, no.129

⁴² "İkdâmın Keşf-i Nikâbı", Tanin, R. 10 Teşrin-i sâni 1324, no.113

1908 seçimlerinden hemen önce yapılan belediye seçimlerinde sonuç hiç de beklenen gibi olmamıştı. Bu nedenle Osmanlı İslam basınında, özellikle de İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne yakın basında Osmanlı ülkesinde çoğunluk Müslüman ahalide olduğu için meclisin çoğunluğunun da Müslümanlarda bulunacağına emin yaşamanın çok büyük bir hata olacağı fikri hakimdir. Hüseyin Cahid durumu şöyle izah eder: "Gayr-ı müslim vatandaşlarımız öteden beri intihâbât usûlüne az çok alışmışlardır. İntihâbâtın ne gibi dakâyıkı (dikkat edilmesi gereken noktaları), hurdaları olduğunu bilirler. Müslim unsuru ise intihâbâta alışmamışlardır. Ekseriyeti hâiz (Çoğunluk) olanlar dağınık sûrette rey verecek olurlarsa, toplu sûrette müttefiken oy veren ekalliyete (azınlığa) neticede mağlûb olurlar."⁴³ Rumların nüfusça azınlıkta olmalarına rağmen nasıl olup da belediye seçimlerinde çoğunluğu ele geçirdikleri Şûrâ-yı Ümmet'te ahalinin anlayabileceği basitlikte bir örneklerle açıklanmaya çalışılır: "Farz edelim ki yüz kişi bir levha üzerindeki yirmi noktayı hedef tutup nişân alıyolarlar. Bunlardan yirmibeşi evvelden aralarında uzlaşmışlar. Meselâ, hep başta sıra ile üç noktaya atıyolarlar. Yetmişbeş kişi ise bunu düşünmemiş, bu yirmi noktanın hepsine de atarak kuvvetlerini dağıtıyolarlar. Netîcede görülüyor ki baştaki üç noktaya sekiz dokuz nişân isâbet etmiş iken diğerlerine isâbet eden nişân bunlardan eksik. Bit-tabi ekseriyet baştaki üç noktada kalıyor. Bil-farz bu yirmi noktadan beşi alınacak ise baştaki üç nokta hepsinden evvel alınır, diğer iki nokta bunlardan sonraya kalır. İşte bu temsildeki yirmibeş nişâncı Rum ve yetmişbeş nişâncı Müslümandır. Levhanın başında ma'rûz üç nokta Rum intihâbcılarının haklarında rey verdikleri nâmzedleridir."⁴⁴

Hüseyin Cahid de bir örneklerle durumu açıklamaya çalışır. Misal olarak 140 Rum müntehib-i sanisinin kendi aralarında evvelce on mebus kararlaştırıp da hep bu mebuslara oy verecek olurlarsa Rumların toplayacakları mebusların her birinin en azından 140 oy toplamış olacağına, hatta diğer unsurlardan kazanacakları oylarla birlikte bu sayının daha bile artabileceğine dikkat çeker. Buna karşılık

⁴³ Hüseyin Cahid, "Siyâsiyât: İntihâbât Meseleleri", Tanin, R. 14 Eylül 1324, no.58

⁴⁴ "İntihâb-ı Mebûsân Hakkında 2: İntihâb İçin Muktezî Esâslar", Şûrâ-yı Ümmet, R. 28 Teşrin-i evvel 1324, no.36-140

Müslüman unsur evvelden mebuslarını kararlaştırmamak gafletinde bulunurlarsa oylar dağılmış olacaktı. Hüseyin Cahid bu durumda da bir tablo ortaya koyar: Farz edilen 380 Müslim müntehib-i sanisinden en az 140'ı ittifak ederse o zaman Rum unsuruna denklik sağlanabilirdi. Ama ittifak etmeyecek adayların yüzer, ellişer, hatta daha az oylar toplamaları durumunda, birlikte hareket eden diğer unsurlara karşı mağlubiyetin kaçınılmaz olacağına dikkat çeker. Müslüman unsurun intihabata alışkın olmadığı düşünülecek olursa seçim konusuna daha tecrübeli ve bilinçli olan diğer unsurlar kadar dikkatli davranamayabilecekleri tehlikesi ortadadır. Bu nedenle uyanık, gözü açık ve dikkatli olmak ve basın yoluyla zihinleri uyandırmak bir zorunluluktur.⁴⁵ Hüseyin Câhid bu konudaki iddiasını biraz daha ileriye taşıyarak; parlamentoda çoğunluk Müslim unsorda olsa bile bunlardan gerçekten vatanın menfaatine uygun icraat beklemek için onların da aralarında fırkalar bulunmaması, ırk mülahazalarına meydan verilmemesi gerektiğini vurguluyordu.⁴⁶

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin karşısında yer alan bloğun içinde farklı şekillerde seçim ittifakları kurulurken, durumun gidişatından rahatsız olan Cemiyet de Müslüman seçmenleri kendi adayları etrafında birleşmelerinin zorunluluğuna inandırmaya çalışıyordu. Genellikle Meşrutiyet idaresinin kahramanı olarak Cemiyet'in kutsiyeti ve en liyakat sahibi ve vatanperver kişileri aday göstermelerini sağlayacak kadar geniş bir istihbarat ağına sahip oldukları iddiası ön plana çıkarılıyordu. Cemiyet'in memlekete ne büyük hizmet ettiği göz önündeyken ve memlekette henüz Meşrutiyet kurumları görevini hakkıyla yerine getirir bir hale gelmemişken, istibdadı yıkan Cemiyet'in görevinin milletin nazarında henüz bitmiş sayılamayacağı; bu yüzden de İstanbul müntehib-i sanilerinin bunu takdir ederek kalpleri ve lisanları bir şekilde Cemiyet'e itimat ve hürmet edeceklerine inandıkları ifade ediliyordu. İstanbul seçmenleri için Meşrutiyet idaresinden memnuniyeti göstermenin yolunun Cemiyet'in adayları etrafında birleşmek olduğu yazılıyordu. Zulüm ve istibdad ile pençeleşirken pek

⁴⁵ Hüseyin Cahid, "Siyâsiyât: İntihâbât Meseleleri", Tanin, R. 14 Eylül 1324, no.58

⁴⁶ Hüseyin Cahid, "Siyâsiyât: Millet-i Hâkime", Tanin, R. 25 Teşrin-i evvel 1324, no.97

çok kişinin ve koca orduların bu cemiyetin büyük, kutsal hedeflerine itimat edip hatta canlarını Cemiyet uğrunda feda etmekten çekinmedikleri, Cemiyet'in de bu itimada asla ihanet etmediği ortadayken ve bütün bunlar Cemiyet'in "saf, nezih, ulvi" olduğunu göstermekteyken, orduların itimadına hakkıyla liyakat gösteren bu Cemiyet'e ve onun gösterdiği adaylara İstanbul seçmenlerinin gönül rahatlığıyla güvenilebileceği iddia edilir. Böyle bir cemiyete İstanbul müntehib-i sanileri beş on mebus seçiminde emniyetsizlik gösterirse bu hareketin hamiyetsizlik olacağı iddia edilerek bir ölçüde seçmenin vicdanına seslenilir, seçmen bir vicdan muhasebesi yapmaya sevkedilmeye çalışılır.⁴⁷

İttihatçı basın İstanbul'da Müslüman oylarını dağıtmak için ortaya atılan bir söylemden de bahseder. "Cemiyet'in tavsiyesine kulak vermeyip, herkes kendi vicdanına göre hareket etsin" şeklindeki bu söylemin tehlikeli olduğu ifade edilir. Bunun aslında İstanbul'da ittihadı kırmak için düşünülmüş gizli hedefleri olan bir söylem olduğu ileri sürülür.⁴⁸

Osmanlı İslam ahalinin seçimlere olan ilgisizliği ve bilgisizliğinin seçim sonuçlarını olumsuz etkileyeceğinin farkında olan Cemiyet seçim kampanyaları sırasında imparatorluğun dört bir yanında kurduğu şubeler, kulüpler ve dernekleri de etkin olarak kullanmıştır. Bu şubeler ve kulüplerde toplantılar yapılıyor, sohbetler düzenleniyor, halka açık konferanslar veriliyordu.⁴⁹ Hatta Cemiyet'in seçimler konusunda halkı bilgilendirmek, ama özellikle de oyların bölünmemesi yönünde telkinlerde bulunmak üzere bir "intihap heyeti" oluşturduğu anlaşılmaktadır. Basın yoluyla bu heyetin semt semt, mahalle mahalle gezerek seçimler konusunda İslam ahaliye destek olacağı bildirilir, halkın da bu heyetten istifade etmesi tavsiye edilir.⁵⁰

Cemiyet için seçimlerde oyların ittihadının önemi ortadadır. İttihad fikri seçmene seçim bilinci sağlama amacıyla kullanıldığı gibi adayların belirlenmesi

⁴⁷ Hüseyin Cahid, "Siyâsiyât: İttihâdın Lüzûmu", Tanin, R. 27 Teşrîn-i sâni 1324, no.130

⁴⁸ Hüseyin Cahid, "Siyâsiyât: İstanbul İntihâbâtı Başlıyor", Tanin, R. 25 Teşrîn-i sâni 1324, no.128

⁴⁹ Örnek bkz., "Şuûn: İntihâbâta Dâir Konferans", Tanin, R. 17 Eylül 1324, no.61

⁵⁰ "Siyâsiyât: Mebûs İntihâbı", Şûrâ-yı Ümmet, R. 23 Eylül 1324, no.1-140

aşamasında da kendini göstermiştir. Özellikle İstanbul'da oyların bölünmemesi, Cemiyet'in güç kaybetmemesi için bazı İttihatçı mebusların bu amaçla adaylıktan seçilmesi de sözkonusu olmuştur. Bu tavır; seçimde Ahrar Fırkası'nın Rum Patrikhanesi ile birlikte hareket ettiği, bazı Ahrar mebuslarının Rumların desteğini alarak seçilebilmek için Patrikhane'ye yaklaştığı, Patrikhane'nin de bu kişileri desteklediği, ayrıca Rumların da oyları bölmek için İstanbul'da belli mebus adaylarının etrafında birleştiği gerekçeleriyle sergilenmiştir. Cemiyet de bu tarz istifa kararlarını desteklemiştir. Tanin'de 10 Aralık 1908'de Manastırlı İsmail Hakkı Bey ile eski dahiliye nazırlarından Reşid Akif Bey'in yine oyları bölmek için adaylıktan istifa ettiklerine dair tezkereleri yayınlanmış ve bu istifaları büyük vatanperverlik olarak değerlendirilmiştir.⁵¹

Cemiyet'in menfaati için adaylıktan çekilme kararı alan kişilerden birisi de Meclis-i Maarif Daire-i İlmiye azasından olan Musa Kazım Efendi'dir. Musa Kazım mebus adaylığından çekilirken; "Dersaâdet mebûsluğu için bazı zevât tarafından evvelce nâmzedliğim arzu edilerek ilân olunmuş ise de mebûs nâmzedleri mikdârının tezâyüd etmesine ve İttihâd ve Terakki Cemiyet-i muhteremesi tarafından tensîb ve teklîf olunan nâmzedlerin ehliyet ve kifâyeti cihetle hukûk-u milleti muhâfaza husûsunda rey ve mütâlaalarından herhâlde daha ziyâde istifâde olunacağına binâen hakkımda ibzâl-i hüsn-ü teveccüh buyurarak nâmzedliğimi ilân eden zevât-ı kirâma arz-ı teşekkürât-ı samîmiye etmekle beraber ârâ-yı teşettüt ve inkisâma düçâr eylememek üzere cemiyet-i muhteremece nâmzedliği tensîb olunan Hoca Nasûh Efendizâde Mustafa Âsım Efendiyi intihâb buyurmalarını kendilerinden bilhassa ricâ ederim."⁵² diyerek oyları bölmek için Mustafa Asım Efendi lehine adaylıktan çekilmiştir.

Hüseyin Cahid Cemiyet adına Tanin'deki yazısında; "İşte biz Osmanlılarda böyle fedâkârlık, böyle bir büyüklük görmek isteriz. Menfaat-i şahsiye için Rum Patrikhânesiyle ittihâd etmek değil, temîn-i ittihâd için fedâkârlık gösterilmesini bekleriz. Bu fedâkârlığın numûnesini işte Mûsa Kâzım Efendi gösteriyor.

⁵¹ Bu istifa yazıları için bkz., Tanin, R. 27 Teşrîn-i sani 1324, no.130

⁵² "Hamîyetli Bir Nâmzed", Tanin, R. 26 Teşrîn-i sani 1324, no.129

Vazîfesine düşen hisse-i hamiyeti yapıyor. Müntehib-i sâniler de kendi vazîfe-i hamiyetlerini yapmalı, iğfâlâta kapılmamalı, İttihâd ve Terakki Cemiyetinin vesâyâsından hârice çıkmamalıdır. Mesele haysiyet ve nâmûs-u millî meselesidir.”⁵³ diyerek Musa Kazım Efendi’nin bu istifasını büyük bir vatanperverlik olarak değerlendirmiştir.

⁵³ Hüseyin Cahid, “Siyâsiyât: İntihâbât Entrikaları”, Tanin, R. 26 Teşrin-i sani 1324, no.129

SONUÇ

Osmanlı Devleti 1908 seçimlerine temsil konusunda önemli sorunlar barındıran seçim mevzuatıyla girdi. Mevzuat hem Osmanlı milletinin mecliste temsilini sınırlandıran, hem de karmaşık bir yapıya sahipti. Hatta mevzuatın Kanun-i Esasi'ye aykırılık taşıyan özellikleri de vardı. Ancak yeni bir seçim mevzuatı hazırlamaya da vakit yoktu ve bu nedenle mevcut mevzuat ve buna yapılan kısmî eklemelerle seçimlerin yürütülmesi gerekliydi.

Bu durum daha baştan seçimlerin istikbali ve güvenilirliği hakkında kuşku uyandırıyordu. Zaten imparatorluğa manevi bağları gevşek olan Osmanlı azınlıklarının bu güvensizliği zirvede yaşadığı söylenebilir. Tabi bu güvensizliği tırmandıran Osmanlı gayrimüslim basını yarayı sürekli kaşıymaktan da geri kalmamıştır. Her ne kadar Osmanlı yönetimi ve Cemiyet'i destekleyen veya karşısında duran İslam basını, bir taraftan sürekli kardeşlik bağlarını ön plana çıkarmaya diğer taraftan da "istibdadı beraber yıktık, Meşrutiyeti beraber kurduk, sahip çıkalım" benzeri söylemler ile manevi bağları kuvvetlendirmeye çalışsa da azınlıkların kendi arasındaki kavmiyet bağının daha ağır bastığı ortadadır. Bu nedenle azınlıklar ancak meclise mümkün olduğu kadar çok mebus göndererek kendilerini siyasî olarak güvende hissedeceklerdi. Asıl sorun bu mebus sayısının ne kadar olacağı idi. Çünkü çıkarılacak mebus sayısı nüfus tezkerelerine göre belirleniyordu ve gayrimüslimlerin mahallî temsilcileri daha az vergi ödeme düşüncesiyle öteden beri nüfusu az kaydettirme yolunu seçiyorlardı. Osmanlı yönetimi de resmî kayıtlar üzerinden seçmen nüfusunu belirlediğinden yönetimin saptadığı azınlık mebus sayısı, azınlıkların kendileri için belirlediği sayıdan daha azdı. Önceleri başta Rumlar olmak üzere Osmanlı azınlık cemaatleri ile Bab-ı Ali bazı görüşmelerle uzlaşma yolları aradıysa da gayrimüslimler bu görüşmelerden hiçbir zaman tatmin olmadılar. Hükümet üzerinde baskı oluşturma yollarını arayan başta Rumlar olmak üzere Osmanlı azınlıkları bu doğrultuda büyük gösteriler de yaptılar. Bir taraftan da Rum ve Ermeniler kendi aralarında ittifaklar kurma yollarını aradılar.

Cemiyet'e muhalif olarak kurulup seçime katılmış olan Osmanlı Ahrar Fırkası'nın adem-i merkezîyetçi görüşleri kendilerine daha sıcak gelmesine

rağmen gayrimüslimler bu seçimde Ahrar'ın pek şansı olmadığını da farkındaydılar. Özellikle Rumlar bu temsil savaşında daha güçlü durabilmek için bir taraftan Ermenilerle ittifak görüşmeleri yapıp ortak bildiriler yayınlarken diğer taraftan da Ahrar Fırkası ile ortak adaylar çıkarma yollarını arıyordu. Ancak her şeye rağmen İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin siyasî gücü ortadaydı. Cemiyet bu seçimlerde baskın rol oynuyordu. Gayrimüslim mebusların meclise girebilmesinin en kesin yolu Cemiyet ile anlaşmak, hatta Cemiyet listesinden aday göstermekti. Mecliste temsil edilebilmek riske atılamayacak kadar hayatiydi. Son noktada da hayallerindeki sayıda temsil elde edemeyeceğini anlayan Osmanlı azınlıklarının bu kesin yolu tercih ettiği görülmektedir.

Ahrar Fırkası cephesinden baktığımızda ise, İslam oylarına talip olmuş, yeni kurulmuş, yeterince örgütlenememiş ve hatta bu nedenle seçime sadece İstanbul'dan girmiş bir fırka görürüz. Bu seçimde zaten büyük bir iddiası olmayan Ahrar'ın esas hedefi, muhalefetin gerekliliği ilkesinden hareketle Cemiyet'i muhalefeti sindirmeye çalışmak ve seçmenleri baskı altına almakla suçlayıp, seçmenin aklında Cemiyet'e karşı bir soru işareti uyandırmaktı. Bu arada Ahrar'ın adem-i merkezîyetçi görüşleri Osmanlı azınlıklarının ayrılıkçı fikirlerine ışık yakmaktaydı. Bu durum aralarında doğal bir bağ kurulmasına neden oldu.

Kendi başlarına kurdukları cemiyetlerle seçimlerde istedikleri sayıda mebusu meclise sokamayacağının farkına varan Osmanlı azınlık cemiyetleri kendi adaylarını daha çok İttihad ve Terakki Cemiyeti listelerinden olmak üzere, yerine göre de muhalif Ahrar Fırkası listesinden meclise sokmanın yollarını aramışlardır. Azınlık cemiyetleri bu şekilde en fazla mebus sayısına sahip olabilmek için iki taraf ile ilişkilerini dengede tutmaya çalışmıştır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti ise karşısında meydana gelen bu oluşumlara, hesaplara karşı siyasî tedbirler almaya çalışmıştır. Cemiyet, Ahrar Fırkası ve onun yayın organı olan İkdâm'a karşı savaş açarken İslam seçmene, Ahrar'ın adem-i merkezîyetçiliğinin, bu ilke çerçevesinde gayrimüslimlerle ittifak içine girmesinin, aralarında kurulan menfaat birliğinin imparatorluğun toprak

bütünlüğü için tehdit oluşturacağını iddia ediyor ve seçimde kuşku uyandırmaya çalışıyordu.

Cemiyet'in İslam seçmenden temel isteği oylarını bölmemesi, Cemiyet'in adayları etrafında oylarını birleştirmesiydi. Dağınık olarak verilen oylar, belli adaylar etrafında oylarını birleştirmiş olan gayrimüslimlerin Müslümanlardan daha fazla müntehib-i sani ve mebus çıkarmasına bile sebep olabilirdi. Müslüman oylar birleşecekse, ki bu şu durumda çok belirleyici bir faktör, oyların birleşeceği adresin kendileri olması Cemiyet için çok doğaldı. Zira Meşrutiyetin tekrar ilanı için gerekli şartları oluşturan, hürriyet için canını feda eden, Osmanlı ülkesine hürriyeti ve tekrar parlamenter sistemi getiren ve böylece bu seçim ortamını sağlayan kendileriydi. Bu söylemle Cemiyet eskiden istibdad altına hürriyeti elinden alınan Müslüman ve gayrimüslim halka vicdanî bir sorumluluk yüklemeye çalışmıştır. Hem bu söylem, hem de Cemiyet'in ülke çapında çok iyi örgütlenmiş olması bu seçimleri İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne kazandırmış diyebiliriz.

KAYNAKLAR

Kitaplar:

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Yay., Ankara 1995

DÜSTÛR, I. Tertîb, C II

ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yay., İstanbul 1996

FERİDUN, Server, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul 1962

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1984, C I

Türkiye'de Siyasal Partiler, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1989, C III

Makaleler:

AHMAD, Feroz, “İttihatçıların Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle İlişkileri (1908-1914)”, İttihatçılıktan Kemalizme, Çev.: Fatmagül Berktaş, İstanbul 1985

AHMAD, Feroz, DANKWART, A. Rustow, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918”, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., C IV-V (1975-1976)

Osmanlı Basını:

Hukûk-u Umûmiye:

“Meclis-i Mebûsânda Ermeni Vatandaşlarımızın Ta’kîb Edeceği Meslek – Siyâsî Program”, R. 10 Teşrîn-i evvel 1324, no.38

“Zöhrab Efendi Mebûs Olabilir mi?”, R. 3 Teşrîn-i sâni 1324, no.62

İkdâm:

“Meclis-i Mebûsânda Ermeni A’zâlar”, R. 14 Eylül 1324, no.5152

“Taşnaksütyun Cemiyetinin İntihâb Programı”, R. 18 Eylül 1324, no.5156

“Mebûs İntihâbı”, R. 17 Teşrîn-i evvel 1324, no. 5183

“Türkiyede İntihâbât”, R. 19 Teşrîn-i sâni 1324, no.5216

“Türk Siyâsiyâtı ve İstanbul İntihâbâtı”, R. 2 Kânûn-i evvel 1324, no.5229

Şûrâ-yı Ümmet:

“Siyâsiyât: Mebûs İntihâbı”, R. 23 Eylül 1324, no.1-140

“İntihâb-ı Mebûsân Hakkında 2: İntihâb İçin Muktezî Esâslar”, R. 28 Teşrîn-i evvel 1324, no.36-140

“Dünkü Beyoğlu Vak’ası”, R. 9 Teşrîn-i sâni 1324, no.48-140

“Rumların Dünkü Nümâyişi”, R. 10 Teşrîn-i sâni 1324, no.49-140

Tanin:

Hüseyin Cahid, “Siyâsiyât: İntihâbât Meseleleri”, R. 14 Eylül 1324, no.58

“Şuûn: İntihâbâta Dâir Konferans”, R. 17 Eylül 1324, no.61

“Bâb-ı Âli ve Rum Patriği”, R. 12 Teşrîn-i evvel 1324, no.86

“Rum Matbûâtı”, R. 19 Teşrîn-i evvel 1324, no.91

“İstanbul İntihâbâtı”, R. 22 Teşrîn-i evvel 1324, no.94

Hüseyin Cahid, “Siyasiyat: Taşnaksütyun Fırkasının Programı”, R. 22 Teşrîn-i evvel 1324, no.94

“İntihâbât Meselesi ve Rumlar”, R. 24 Teşrîn-i evvel 1324, no.96

“Rumlar ve Patrikhâne”, R. 24 Teşrîn-i evvel 1324, no.96

Hüseyin Cahid, “Siyâsiyât: Millet-i Hâkime”, R. 25 Teşrîn-i evvel 1324, no.97

“Mesâil-i Mühimme-i Dâhiliye: Rum Matbûâtı”, R. 28 Teşrîn-i evvel 1324, no.100

“İkdâmın Keşf-i Nikâbı”, R. 10 Teşrîn-i sâni 1324, no.113

Hüseyin Cahid, “Siyâsiyât: Bir İtilâf-ı Mes’ûd”, R. 12 Teşrîn-i sâni 1324, no.115

Hüseyin Cahid, “Siyâsiyât: İstanbul İntihâbâtı Başlıyor”, R. 25 Teşrîn-i sâni 1324, no.128

Hüseyin Cahid, “Siyâsiyât: İntihâbât Entrikaları”, R. 26 Teşrîn-i sâni 1324, no.129

“Hamiyetli Bir Nâmzed”, R. 26 Teşrîn-i sani 1324, no.129

Hüseyin Cahid, “Siyâsiyât: İttihâdın Lüzûmu”, R. 27 Teşrîn-i sâni 1324, no.130

Hüseyin Cahid, “Siyâsiyât: Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Hakkında”, R. 24 Şubat 1324, no.217

Diğer Osmanlı Basını:

Takvîm-i Vakâyi’, 15-20 Eylül 1324, no.1-5

“İttihâd ve Terakki Cemiyetinin Rum Patrikhânesine Beyânâtı”, Sabah, R. 12 Teşrîn-i evvel 1324, no.6856

“İzmir Mebûsları”, İttihâd, R. 2 Teşrîn-i sâni 1324, no.29

“Şu’ûnât-ı Mahalliye”, Hizmet, R. 3 Teşrîn-i sâni 1324, no.2499